

Gabriel, Jiří

[Pavlincová, Helena. Karel Vorovka: cesta matematika k filosofii]

Studia philosophica. 2011, vol. 58, iss. 2, pp. 121-125

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115909>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ký materialismus“ (resp. „materialismus“ a „dialektika“) musel a musí být spojován pouze (důsledně) s jeho interpretací, připomínajícími někdejší brožury o marxistické filosofii jako součástí učení marxismu-leninismu. Fischerovu skladebnou filosofii lze (v souladu s jejím autorem) označit za materialistickou a dialektickou, ale současně i za osobitý, moderní, vědecky poučený pokus o filosofii, jako „zdůvodněný osnovný pohled na celek skutečnosti“. Jeho příspěvky ve *Výboru z díla*, ať šíře koncipovaná *Prolegomena* či speciální studie, pro to nabízejí dostatek argumentů.

- 9 Sborník *Filosofické studie* vydal Výzkumný ústav odborného školství v Praze, 1968.
- 10 Odkazy na odpovídající publikace jsou v knize na s. 707–708.
- 11 J. L. Fischer psal článek o Sorokinově sociologii (otištěný v 3. č. *Indian Journal od Social Research* 1967) k jeho blízkým se osmdesátinám. Na závěr své studie Fischer píše: „Věřili Sorokin, že nadcházející epocha bude [...] implikovat iracionální, a dokonce nadracionální aspekty, nemohu tuto možnost popřít: i přesto, že jsou naše poznávací schopnosti omezené, vždy tu bude obrovské pole působnosti pro lidské úsilí překročit tato omezení hledáním absolutna. A nemohu ani popřít, že ho lze dosáhnout osobní zkušeností, ačkoli to nelze racionálně dokázat. A nakonec nemohu popřít, že v tomto ohledu musí hrát tradice indické kultury důležitou roli korektivu příliš rezervovaného západního empirismu. V tomto smyslu by byla koncepce prof. Sorokina opravdu integrální“ (s. 597).
- 12 „Když jsem (v padesátých letech) zahájil znovu práci na svém systému a snažil se stanovit pořadí kvalit, narážel jsem krok za krokem, v pozitivním i negativním smyslu na Leibnizova paralelní řešení a zejména v prvních třech předpokladech jeho systému jsem našel velkou oporu. Považoval jsem toto vyznání za svou povinnost, tím spíše, že jsem se

naučil vážit si i Leibnize jako jednoho z největších filosofů Západu“ (s. 596).

Jiří Gabriel

Helena Pavlincová: *Karel Vorovka. Cesta matematika k filosofii*, Praha: Filosofia 2010, 600 s.

Karlu Vorovkovi (1879–1929) osud dopřál pro jeho badatelskou práci necelých třicet let: v roce 1902 získal doktorát filosofie (na základě dizertace O křivkách obalujících), 1903 mu vyšel první článek v *Časopise pro pěstování matematiky a fyziky* (Integrál partikulární jako obálka) a 1909 „první filosofičtější článek“ v *České mysli* (Konvencionalismus); vydání své průkopnické knihy o americké filosofii (1929) se však už nedožil. Nicméně svou publikační, učitelskou a organizační aktivitou se stal významnou osobností soudobého českého filosofického života. V třicátých letech seznam prací o Vorovkovi (většinou ohlasy na jeho práce a polemiky) doplnily publikace Jiřiny Popelové *Skepse a gnóse v díle K. Vorovky* (1932), sborníky *Karel Vorovka l'Uomo e l'Opera* (1936) a *Vorovkův sborník* (1937). *Antologie z dějin české a slovenské filozofie* (1989) nechala však Vorovkovu filosofii pro její celkové vyznění bez povšimnutí (podobně jako např. filosofii Vladimíra Hoppeho či J. L. Fischera).

Helenu Pavlincovou motivovala k zájmu o Vorovkovo dílo mj. i účast na přípravě nové publikace o české filosofii v letech mezi dvěma světovými válkami. Její monografii avizovaly časopisecké a sborníkové statě, např. Kant ve filosofii K. V., Emanuel Rád a poválečný spor o novou českou filosofii, K. V. o Masarykově filosofii náboženství; polští historikové vděčně přijali studii o Vorovkových vztazích s polskými filosofy. Výsledný „pokus o Vorovku“ je vskutku pozor-

hodný svou komplexností a důkladností, a to jak při výkladu Vorovkovy „cesty od matematiky k filosofii“ a jeho filosofie samé, tak dalších komponent, jež předpokládá ucelená „zpráva“ o filosofově životě a díle.

Monografie má tři oddíly: Cesta životem, Dílo, Přílohy, které jsou umně koncipovány tak, aby čtenáři obraz o Vorovkovi přirozeně rozšiřovaly a prohlubovaly. Prvnímu oddílu autorka předslala nejen tradiční Úvod, ale i několik citátů napovídajících, „jaký byl“ Vorovka v očích svých přátel a kolegů. Oddíl o Vorovkově „cestě životem“ (s. 17–260) je tak obsáhlý, protože – jak napovídají názvy pododdílů: Cesta životem, Hledání a zrání, Od matematiky k filosofii, V čase sporů, Úvahy nad vědou, filosofii a jejich tvůrci, V kontaktu se zahraničím, Druhý život – se v něm Vorovkova životní dráha a dílo představují v jejich úzkém, vnitřním „spojenství“: nepíše se jen o Vorovkově rodině, vzdělávání, učitelské dráze, habilitaci, profesuře, redaktorských aktivitách, kontaktech se zahraničím, potížích se zdravím a jiných osobních starostech, ale rovněž o jednotlivých odborných a filosofických problémech, s nimiž se potýká ve svých publikacích. Čtete tu o Vorovkově směřování od matematiky k filosofii, od psychologismu k logicismu, o jeho účasti na dobových sporech – o vztahu vědy a filosofie, o teorii relativity, o výklad Kantovy a Masarykovy filosofie, o smyslu českých dějin, o naléhavosti „boje za svobodu české filosofie“ (jejím vymanění z vlivu pozitivismu, utlumujícího „rozlet filosofické myšlenky“), o etických nárocích na vědce a filosofy aj. Když přitom Pavlincová píše o lidech kolem Vorovky, členech jeho rodiny, učitelích, přátelích a kolezích, osobnostech domácích i zahraničních (zajímavých často nejen pro jejich vztah k Vorovkovi, ale i z obecnějších

kulturních hledisek), vytváří svébytnou „galerii“, v níž slovní představení jednotlivých postav doprovází jejich obrazový portrét. (Obrazová dokumentace v knize – s celostránkovým portrétem Vorovkovým na patitulu knihy – čítá 100 položek!) Pododdíl Druhý život (o starších i novějších pracích o Vorovkovi) je dobrým přechodem k oddílu druhému, který dosavadní výklad o vývoji Vorovkova filosofického myšlení doplňuje rozbořením jeho pěti „klíčových“ publikací.

Při periodizaci Vorovkova díla (s. 263) Pavlincová nachází tři časově se prolínající okruhy: matematicko-fyzikální, matematicko-filosofický či filosoficko-matematický a filosofický. První odvozuje od jeho univerzitního studia exaktních oborů (1897–1901) a původní profese středoškolského profesora matematiky a fyziky (1901–1921): „Po celý život sledoval s nevšedním zájmem vývoj moderní fyziky a nikdy ho neopustila láska k matematice jako čisté vědě, kterou považoval za základ kultury a humanizace a chtěl co nejlépe šířit mezi mladou generací.“ V druhé etapě Vorovkovo filosofické uvažování „vyrůstá z podnětů, jež nabízel vývoj moderní matematiky a fyziky, a čistě exaktní myšlení je inspirováno filosofii, která dává Vorovkovým pracím nový a nezaměnitelný ráz (Úvahy o názoru v matematice, Kantova filosofie ve svých vztazích k vědám exaktním, Filosofie Bergsonova a fyzika Einsteinova). Třetí filosofický okruh je spjat s Vorovkovými publikacemi, jimž Pavlincová věnuje, jak jsem už pověděl, celý druhý oddíl knihy, rozčleněný do pododdílů Zrození metafyzika: Skepse a gnóse, Kantova filosofie a exaktní vědy, Polemos, Dvě studie o Masarykově filosofii a Americká filosofie.

Z pěti klíčových publikací Karla Vorovky je *Skepse a gnóse* nejstarší (vyšla v roce 1921), ale na první místo tu patří i z hlediska významu, který měla pro Vorovkovu cestu k ucelenějšímu tvaru jeho

vlastního filosofického názoru, tedy cestě k metafyzice, k disciplíně, která v jeho očích představovala – při veškeré své problematičnosti – vlastní jádro každé filosofie, která chce být opravdovou filosofií. Pavlincové se podařilo dobře ukázat, jak se ve *Skepsi a gnósi* „zračí Vorovkova osobnost v celé své (dodávám: filosofické) rozporuplnosti, v níž se sváří osobní a pro Vorovku nepřekročitelný závazek k vědeckému racionalismu s niternou nejistotou o možnostech pouhého lidského rozumu“, jak se v ní ukazuje jako člověk, „jenž žil radostí z filosofování a současně ve své upřímnosti vyznával, že filosofie není všemocná a že u řady životních otázek naráží na hranice, za nimiž se může uplatňovat (jen) intuice, mystika, náboženství“. Vorovka se pokusil alespoň o dotek transcendentna cestou svého pojetí gnóse; s vědomím o jeho subjektivnosti nadále zastával své přesvědčení, že „úkolem filosofie vzhledem k vědě jest, aby zkoumáním všech vazeb myšlení vyhledávala lidské myšlenky nových stupňů volnosti“. Pavlincová se ovšem zabývá i metafyzickými stanovisky – teistickým panpsychismem a monadismem, k nimž Vorovka dospěl svou gnósi, ale i odkazy na své filosofické vzory (Leibniz, Renouvier). O Vorovkově pojetí teistického panpsychismu a monadismu tu uvedla vše podstatné, ale přece se domnívám, že se tu nabízela možnost představit tuto podstatnou část Vorovkova filosofického názoru také v rámci obecnější úvahy o místu těchto koncepcí v novodobé české filosofii, popřípadě i s jejich hodnocením mysliteli primárně náboženskými. – Podle Pavlincové i další Vorovkovy knihy dosvědčují, že jejich autor ve dvacátých letech stál – přes všechny své zdravotní potíže – ve středu tehdejšího českého filosofického života. Kniha *Kantova filosofie ve vztazích k vědám exaktním* (a další kantovské studie) byla

přínosem k dobovým (takřka neutuchajícím) diskusím o správný výklad Kantových ústředních kategorií. Do knihy *Polemos. Spory v české filosofii v letech 1919–1925* Vorovka zařadil své příspěvky, jimiž se zúčastnil polemiky týkající se hlavních proudů v současné české filosofii a jejich dalšího směřování, nebo jimiž na ni reagoval ještě dodatečně. Účastníci sporu se vyslovovali rovněž o vztahu současné filosofie k filosofickému odkazu T. G. Masaryka. V pasáži o Vorovkově knize *Dvě studie o Masarykově filosofii* Pavlincová představuje Vorovkovy studie Několik myšlenek o Masarykově filosofii a jeho Světové revoluci a Česká mravní hegemonie a příští česká válka (obě vyšly původně v *Ruchu filosofickém*). Odráží se v nich Vorovkův pohled na Masaryka: „neviděl v něm filosofa světového významu, jeho velikost spatřoval v tom, že byl mužem činu, vůle, mravní a politické praxe“. Proto také, konstatuje Pavlincová, zmíněný boj za svobodu české filosofie chápal „především jako úsilí o prohlubování teoretické stránky filosofie, která je podle jeho názoru u nás zanedbávána“. Ani Vorovkovi však nebyla společenská a politická problematika cizí: Např. v druhé studii se od kritiky Masarykova pojetí smyslu českých dějin opět (jako už v knize *Polemos*) dostává k „osobitému návrhu české vojenskopolitické koncepce a řešení národnostní otázky“. S ohledem na dnešní diskuse o „česko-německé otázce“ v období první republiky Pavlincová připomíná Vorovkův názor, „že je žádoucí, aby Němci byli přibráni do vlády, ne však dříve, než vláda ryze československá skutečně sama bez nátlaku Němců některé ústavní změny v zájmu větší demokracie a větší svobody“. Řešení postavení českých Němců v republice pokládal za velmi naléhavé i proto, že se obával možnosti „příští české války“, vojenského střetu s Němci a Maďary.

(Pavlincová soudí, že Vorovka tak reagoval na odpor, s nímž domácí i zahraniční Němci a Maďaři reagovali na ustavení Československé republiky.) Spolu s tím žádal „povznášet české národní vědomí“, a i tím napomoci, aby Češi převzali ve státě „nejen politickou, nýbrž i mravní hegemonii“. O tom, zda Vorovka pamatoval (třeba po příkladu Masaryka) i na povznášení „českého, resp. československého státního vědomí“, popř. i na úpravu vztahu česko-slovenského, Pavlincová (nepřehlédli-li jsem něco) nepíše. – Druhý oddíl monografie uzavírají stránky věnované Vorovkově *Americké filosofii*, knize, kterou dokončil ve spěchu, v obavách, že ji už nebude s to podle svých představ dokončit. (Vydání knihy, odevzdané nakladateli v roce 1928, se už nedočkal.) Pavlincová soudí, že se u nás Vorovka touto knihou – pokoušející se soustavně vyložit vývoj americké filosofie, resp. filosofického myšlení, od jejích začátků po současnost, se zřetelem k jejímu místu v americké kultuře vůbec – zapsal mezi „průkopníky-popularizátory americké filosofie“. Na charakteristiku koncepce knihy navazuje rozsáhlejším výkladem o Vorovkově pojetí pragmatismu a vztahu k němu, a posléze (v části Nová interpretace) zkoumáním, jak se u Vorovka stavěl k dalších proudům v americkém myšlení, především k těm, v jejichž označení se objevuje termín „realismus“ (kritický realismus, neorealismus), jež ho musely zajímat – jak to formuluje Pavlincová – už z hlediska jeho vlastních přesvědčení vyjádřených ve *Skepsi a gnósi*. O poslední kapitole *Americké filosofie* Pavlincová napsala, že „vyznívá, ačkoli ji tak autor jistě nezamýšlel, jako filosofova závěr, jako souhrn všeho, co chtěl Vorovka sdělit o svém poměru k filosofii, k člověku, kultuře a lidstvu“. Řekl bych, že to, co pod hlavičkou *Filosofická závěr* o Vorovkovi (současně na závěr svého výkladu

jeho díla) napsala, představuje zároveň to, co by asi sama chtěla, aby si čtenáři zapamatovali o filosofovi, jemuž věnovala svou monografii.

Dostávám se k třetímu oddílu monografie nazvanému prostě Přílohy. Chtěl bych varovat ty, kdož se domnívají, že se v „přílohách“ už nic podstatného o osobnosti, jíž je monografie věnována, nedovědí. V Přílohách se setkáváme s texty, které mají po svém dokreslit obraz o Vorovkovi, jak ho podávají předchozí dva oddíly. Především jsou tu ukázky z Vorovkových prací. Jsou vybrány tak, aby se vztahovaly k podstatným otázkám Vorovkova myšlení; zvláštní půvab mohou mít i ty, jež se někomu mohou jevit jako dost specifické (např. text Co je oprávněné na Poincarého kritice logistiky). Cenné na ukázkách je i to, že v nich sám Vorovka zaměřuje čtenářovu pozornost na další osobnosti tehdejšího českého filosofického života. Tím se vyznačují i texty, které Pavlincová zařadila do „rubriky“ Napsali o Vorovkovi. Předpokládám, že po přečtení např. J. B. Kozákova Doslovu ke knize *Americká filosofie* (uloženého v jednom archivu), nebo J. L. Fischerova článku *Skeptický gnostik* (napsaného in memoriam Karla Vorovky a otištěného původně německy v *Slavische Rundschau*) bude nejen jeden čtenář litovat, že podobných ukázek není v knize více. Přísným výběrem textů tohoto druhu Pavlincová získala prostor pro přetištění dochované Vorovkovy korespondence, listů odeslaných i přijatých. Je jich tu celkem 194 a jejich adresáty nebo odesílateli jsou osobnosti z českého i zahraničního prostředí. Korespondence svědčí o Vorovkových bohatých kontaktech (některé vyplynuly z jeho redakčního působení v *Ruchu filosofickém* a *Filosofii*) a také o jeho přirozené laskavosti a vstřícnosti. Do Příloh Pavlincová zařadila texty, obvyklé v monografiích o osobnostech působících na vysokých školách: Přednášky

a semináře K. V., Roky Vorovkova života, Bibliografie prací K. V., Ohlasy na práce K. V., Literatura o K. V., Další literatura, Obrazová dokumentace (seznam), Summary a Jmenný rejstřík.

- 1 Vorovka patřil k nepozitivistické (spíše protipozitivistické) skupině českých filosofů (Pavlincová si všímá, jak se ti mladší volně sdružovali kolem *Filosofické revue* a *Filosofie*). Nejvýraznější z nich k filosofii dospěli – jako Vorovka – od exaktních či přírodních věd (Rádl, Mareš, Hoppe). Robert Konečný v monografii o Hoppovi (1970) podrobně vylíčil, jak Hoppého přivedla touha po metafyzice do područí náboženství, teologie, ba tradičního římského katolicismu. (Také Hoppe zemřel velmi předčasně, po mnohých zdravotních trápeních, krátce poté, co v náboženství vyústila jeho cesta za metafyzikou.) Docela by mě zajímalo, kam by se ubíralo Vorovkovo filosofické myšlení zaměřené na oblast metafyziky, kdyby mu byla dána možnost další filosofické práce, zda by se pokusil svůj teistický panpsychismus a monadismus nějak dále vykládat a rozvíjet, zejména po zkušenostech z práce na dějinách americké filosofie. Podnětem k tomu mohly být i některé kritické recenze na Vorovku a jiné ohlasy na *Skepsi a gnósi*.

Jiří Gabriel

Erika Lalíková, *Realita a filozofia na Slovensku: Ján Lajčiak, Gejza Vámoš a Svätopluk Štúr*, Bratislava: Iris 2010, 186 s.

V dějinách malých „národních“ filozofií se jen výjimečně setkáváme s velkými filozofickými osobnostmi světového významu (i když i to se občas děje), ale řada myslitelů i v tomto rámci znamenala velký přínos pro rozvoj filozofického myšlení v dané národní kultuře a mnohdy i v měřítku evropském.

Badatelský zájem o ně je důležitou podmínkou poznání vývojových tendencí určitých myšlenkových okruhů, jejich dynamiky, inspiračních zdrojů, sociálních a politických souvislostí jejich aktivity. Přední znalkyně dějin slovenské a české filozofie Erika Lalíková se ve své monografii *Realita a filozofia na Slovensku* věnuje třem výrazným představitelům slovenského filozofického myšlení – Jánů Lajčiakovi (1875–1918), Gejzovi Vámošovi (1901–1956) a Svätopluku Štúrovi (1901–1981).

V první kapitole se autorka v přehledu zasvěceně věnuje charakteristice slovenského filozofického myšlení na konci 19. a v první polovině 20. století, v období, ve kterém Lajčiak, Vámoš a Štúr působili a které také významně ovlivnili. Stranou jejího zájmu nezůstaly v dalších kapitolách ani jejich často dramatické životní osudy: Lajčiak svá zahraniční studia filozofie a teologie zakončil doktoráty v Lipsku a Paříži, přesto se po návratu do Uher setkal s hlubokým nezájmem, Vámoš po studiích medicíny v Praze a filozofie v Praze a Bratislavě působil jako lékař v Piešťanech, ale v březnu 1939 odešel nejprve do Číny a po válce do Brazílie, univerzitní dráhu prvního slovenského profesora systematické filozofie S. Štúra dvakrát (1939–1945 a 1949–1968) přerušily politické události a nástupy totalitních režimů.

V kapitole Ján Lajčiak: „solitér z donútenia“ přistupuje E. Lalíková k Lajčiakovi jako k všestrannému humanistovi, vědci, orientalistovi a prvnímu slovenskému sociologovi, který však byl přehlížen a jehož názory byly jeho současníky pokládány za bezcenné. To je pro autorku výzva k odkrývání hodnot Lajčiakova díla. Nachází je v činnosti překladatelské, v orientaci na filozofický a teologický modernismus a evolucionismus, který Lajčiak interpretoval v kon-